

**Mehmet Dirik, İslâm Hukukunda Şuf,‘a, Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2022,
313 Sayfa, ISBN: 9786258321586**

Furkan KAYA

Doktora Öğrencisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Phd Student, İzmir Kâtip Çelebi University Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

İzmir/TÜRKİYE

furrkankayaa@gmail.com | orcid.org/0000-0001-6835-1622

Öz

İnsan mülk edinmeye eğimli olduğu ilk zamanlardan itibaren eşya üzerinde hakimiyet kurmaya başlamıştır. Zamanla eşya üzerinde tanınan bu yetkilere sınırlar getirme ihtiyacı doğmuş, bu ihtiyaç fiilen uygulamaya dönüşmüş ve mülkiyet hakkında bazı sınırlandırmalara gidilmiştir. Bu mülkiyet kısıtlamalarından biri de şüf'a hakkıdır. Şüf'a hakkı veya buna benzer uygulamalar, tarihte farklı toplumlarda çeşitli şekillerde görülmüştür. Nitekim incelemekte olduğumuz eser, tarihi sürece de temas ederek İslâm hukukunda şüf'a konusunu ana hatlarıyla ele almaktadır. Eser, yüksek lisans düzeyinde birkaç tez çalışması ve Ali Şafak tarafından kaleme alınan muhtasar hacimli kitap haricinde bu konuda yazılmış ilk müstakil ve kapsamlı Türkçe kitap olarak kabul edilebilir. Kitapta ayrıca konuya ilişkin meseleler, genellikle Hanefî, Şâfiî, Malikî ve Hanbelî mezheplerinin görüşlerine yer verilmek suretiyle işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Şüf'a, İrtifak Hakkı, Mülkiyet Hakkı, Temellük.

Geliş/Received: 01.04.2023 | **Kabul/Accepted:** 23.12.2023 | **Yayın/Published:** 30.12.2023

Atıf/Citation: Kaya, Furkan. "Mehmet Dirik, İslâm Hukukunda Şuf,‘a, Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2022, 313 Sayfa, ISBN: 9786258321586". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 42 (Aralık 2023), 271-276./Kaya, Furkan. "Mehmet Dirik, *Preemption in Islamic Law*, Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2022. 313 Pages, ISBN: 9786258321586". *Journal of Islamic Law Studies* 42 (December 2023), 271-276.

Mehmet Dirik, *Preemption in Islamic Law*, Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2022. 313 Pages, ISBN: 9786258321586

Abstract

From the earliest times when people were inclined to acquire property, they began to dominate things. Over time, the need to impose limits on these powers granted on goods arose, this need turned into actual practice, and some restrictions were imposed on ownership. One of these ownership restrictions is the preemption right. Preemption right or similar practices have been seen in various forms in different societies throughout history. The work we are examining deals with the issue of preemption in Islamic law by touching on its historical development. Apart from a few master's theses and the concise book by Ali Şafak, the work can be accepted as the first independent and comprehensive one written in Turkish on this subject. The book also deals with the issues related to the subject, generally by including the views of the four schools of Islamic law.

Keywords: Islamic Law, Preemption, Easement, Property right, Appropriation.

Yaratıldığı günden bu yana insanın fitratında taşıdığı mülk sahibi olma duygusu, tarihi süreç içerisinde zamanla ortaya çıkmış ve beraberinde çeşitli problemleri de getirmiştir. Nitekim mülkiyet konusunda bazı sınırlandırmalara gidilmesi bu problemlerin çözüme kavuşturulmasına hizmet eden faktörlerdendir. Mülkiyeti sınırlandıran uygulamalardan biri de şüf'a hakkıdır. Şüf'a, dilimizde ön alım hakkı şeklinde ifade edilmekle birlikte terim olarak; ivazlı bir işlemle mülkiyeti üçüncü şahıslara intikal eden bir malın şüf'a hakkı sahibi tarafından belirli süreçleri takip edilerek şüf'ayla cebren alabilme yetkisi olarak tanımlanmaktadır.¹ Şüf'anın mülkiyeti sınırlaması ise bir bedel karşılığında üçüncü şahısların mülkiyetine intikali söz konusu malın, bu intikal durumunda mevcut eski ortak için meydana gelebilecek zararı önlemek amacıyla mevcut ortağın, şüf'a hakkını kullanarak üçüncü şahsa intikaline onay vermeyip kendisinin alabilmesi durumudur. Yani bir anlamda şüf'a hakkı sahibinin, ortağını mülkün üçüncü bir şahsa satımı konusunda kendi onayıyla sınırlamasıdır.

Şüf'a ve benzeri uygulamalara, çeşitli dönem ve toplumlarda muhtelif şekillerde rastlanılmakla birlikte İslâm hukukuna kadar şüf'a müessesesi, bütüncül bir teori olarak ele alınmamıştır. Ayrıca günümüzde de muhtelif hukuk sistemlerinde şüf'aya eşit biçimde temas edilmeyip, sınırlı ve pek az yer verilmektedir.² Şüf'anın genel ilkeleri, İslâm hukukunun temel kaynakları tarafından belirlenmiştir. Şüf'anın meşruiyetine

¹ Mehmet Dirik, *İslam Hukukunda Şüf'a* (Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2022), 1.

² Dirik, *İslam Hukukunda Şüf'a*, 3-7.

dair Kur'an'da açık deliller bulunmamakla birlikte hadis kaynaklarında bulunan "Kitâbu'ş-şüf'a" bölümleri altında şüf'ayla alakalı rivayetlere yer verilmektedir. Fıkıh eserlerinde de şüf'a konusu müstakil bir bölüm ya da bab başlıkları altında işlenmektedir. Bununla birlikte ilgili mesele, genellikle bu kaynakların "gasb" bölümünden sonra gelmektedir. Bunun sebebi ise şüf'a yoluyla alınacak mülkün, şüf'anın tanımında da ifade edildiği üzere cebren alınabilmesidir. Söz konusu durum başkasının malını zorla ele geçirmenin haramlığından sonra yapılan bir istisna mahiyetindedir.³

İncelemekte olduğumuz *İslâm Hukukunda Şüf'a* isimli eserde şüf'a konusu, yazar Mehmet Dirik tarafından klasik fıkıh kitapları sistematigiinden farklı olarak akademik bir yaklaşımla kaleme alınmıştır. Ayrıca Dirik'in söz konusu eseri, şüf'a konusunda Türkçe yazılmış bir kaynak eser hüviyetindedir. Nitekim konu hakkında Ali Şafak'ın *Hadislerde ve Mukayeseli Hukukta Şuf'a Hakkı -Konusu ve Hak Sahipleri-* isimli -muhtasar hacimli baskısı bulunmayan- eseri, birkaç yüksek lisans tezi ve makale haricinde Türkçe yazılmış müstakil ve kapsamlı bir kitap mevcut değildir.

Prof. Dr. Saffet Köse, eser için kaleme aldığı takrizinde; "şüf'anın daha önce Ali Şafak tarafından *Hadislerde ve Mukayeseli Hukukta Şuf'a Hakkı -Konusu ve Hak Sahipleri-* başlığıyla çalışıldığını ifade etmekle birlikte, yazar Mehmet Dirik'in söz konusu eserinde mezkur çalışma ve yeni tetkikleri de dikkate alarak, zengin kaynakça ve modern araştırmalardan faydalanmak suretiyle şüf'anın tarihçesi, teorik temelleri ve doktrindeki tartışmaları yeni bir sistematik yaklaşımla ortaya koyduğunu, ayrıca zaman zaman günümüz hukuku ile de mukayeselerde bulunarak eserini, araştırmacılara bir referans kaynağı olarak sunduğundan" bahseder.⁴

Yazar Dirik, eserinin ön sözünde "şüf'a konusunun, günümüzde müntesibi bulunan sünnî mezheplerin görüşleri çerçevesinde işlendiğini ve eserde mezheplerin, şüf'a teorileri hakkında kendilerine delil kabul ettikleri rivayetlerin önemli bir kısmına da Arapça metinleriyle birlikte yer verildiğini ve mukayese imkanı vermesi bakımından bu mezheplere mensup hukukçuların isimlerinin de zaman zaman zikredildiğini, ayrıca mezheplerin görüşleriyle mukayese açısından çalışmada Müslüman ülke yasalarındaki ve Türk hukuk sistemindeki sınırlı sayıdaki şüf'a uygulamalarından da bahsedildiğini" ifade etmektedir.⁵

Kitap; giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Girişte öncelikle şüf'anın tanımından ve mahiyeti itibarıyla mülkiyet hakkının özel hukuk

³ Dirik, *İslam Hukukunda Şüf'a*, 1-2.

⁴ Dirik, *İslam Hukukunda Şüf'a*, 4.

⁵ Dirik, *İslam Hukukunda Şüf'a*, 6.

sınırlandırmaları kapsamında yer aldığından bahsedilmiştir. Ardından şüf'a konusunun, gerek hadis kaynaklarında gerekse fıkıh kitaplarındaki ilgili yerlerine temas edilmiş, şüf'anın meşruiyet sebebi hakkında İslâm hukukçularının farklı görüşlerine yer verilmiştir. Giriş kısmında bahsedilen bir diğer konu ise şüf'anın, tarih boyunca gerek İslâm hukuku öncesinde çeşitli hukuk sistemlerindeki uygulama şekli ve sınırları gerekse de günümüzde yürürlükte bulunan yabancı hukuk sistemlerindeki konumudur. Giriş bölümünde ayrıca Cahiliye devrinde şüf'anın mevcut olup-olmadığı hususunda; cahiliye Araplarının şüf'ayı bilmediklerini dolayısıyla bu müesseseyi ilk olarak İslâm'ın ihdas ettiğini savunan birinci görüş yanında, şüf'anın varlığını kabul eden ve İslâm'ın bu müesseseyi mazarratı önleyecek ve maslahatı sağlayacak ilkelerle tashih ettiğini savunan ikinci görüşe de yer verilir. Bu bölümde son olarak; Türk hukukunda şüf'a müessesesinin konumuna uzunca temas edilmiş, ardından Osmanlı Devleti'nden ayrılan ülkelerin, bir çoğunun bağımsızlıklarını kazandıktan sonra kendi yasalarını tedvin ederken şüf'a konusunda İslâm hukukundan beslendikleri belirtilerek giriş kısmı sonlandırılmıştır.

Birinci bölümde “Şüf'anın Mahiyeti, Hukukî Niteliği ve Sebepleri” üst başlığı altında sırasıyla ilk olarak “Şüf'anın Tanımı Rükünleri ve Kavramları” alt başlığına yer verilmiştir. Bu kısımda şüf'anın tanımı yapılırken şüf'a kelimesinin sözlük anlamına ve şüf'anın hangi kökten türediğiyle ilgili çeşitli görüşlere temas edilerek yer verilmiş, ardından özellikle Hanefî, Şâfiî, Malikî ve Hanbelî mezheplerindeki tanımlarına tek tek değinilerek şüf'a kavramı izah edilmeye çalışılmıştır. Bölümün ikinci alt başlığı olan “Şüf'anın Meşruiyeti” başlığında şüf'anın, kitap, sünnet ve icmadaki dayanaklarına çeşitli görüşler ışığında yer verilmiştir. Üçüncü alt başlık “Şüf'anın Gayesi ve Hukukî Niteliği” başlığı olup, burada şüf'anın faydaları yanında ayrıca şüf'aya benzeyen haklardan bahsedilmesi çalışmadaki önemli noktalardan biridir. “Şüf'anın Sebepleri” başlığıysa bölümün ele alınan son konusu olmuştur.

Şüf'a hakkının doğması ve şüf'a müessesesinin işletilebilmesi için şüf'a sebebi ortaklık, meşfû' mal, meşfûun bih mal, mülkiyet durumu, şüf'anın tarafları ve meşfûun mülkiyet naklini sağlayan hukukî işlem ve hak sahiplerinin talep süreçleriyle ilgili çeşitli şartların sağlanması gerekmektedir. Bu unsurlarda eksikliğin bulunması veya gerekli şartların taşınmaması halinde şüf'adan söz etmek mümkün değildir.⁶ İkinci bölümde ele alınan meseleler işte bu unsurlar ve unsurlarla alakalı şartlardır. Nitekim bölümün ilgili başlığında evvela şüf'anın unsurlarından ilki olan şefî'ye ve şefî' olabilmenin gerekli şartlarına yer verilmiş ardından şüf'adarlığı ihtilafı olanlar açıklanmıştır. Bölümün ikinci alt başlığında şüf'anın unsurlarından olan satıcı, müşteri, şefî' ve

⁶ Dirik, *İslam Hukukunda Şüf'a*, 147.

meşfûun birden fazla sayıda olması durumunda gerçekleşecek durumlara temas edilmiştir. İkinci bölümün son başlığı “Şüf'a Konusu ve Sebebi Mal ile İvazın Şartları” başlığı olup, bu başlık altında şüf'anın unsurlarından olan söz konusu kavramlarla ilgili şartlar işlenmiştir.

Üçüncü bölümde “Şüf'anın Kullanılması ve Şüf'aya İlişkin Çeşitli Konular” üst başlığı sekiz alt başlık halinde işlenmiştir. Şüf'a hakkının kullanılabilmesi için öncelikle şüf'a olayının gerçekleşmesi ve bunu şeffî vasfı taşıyan kişinin duyması ve talep süreçlerini başlatması gerekmektedir. Belirli süre içerisinde şüf'a talebinde bulunması gereken şeffîin, üç farklı talep seçeneği vardır. Nitekim bu bölümde ele alınan meselelerin ilki bu talep süreçleriyle alakalıdır. Bir diğer konuya şeffîin, müşterinin ödediği bedel mislî ise mislini, kıyemî ise akit gününde kıymetini ve şüf'alı malı mülkiyetine geçirirken yaptığı harcamaları ödemesi durumudur. Eserdeki ilgili başlık altında da konuyla alakalı olarak semenin niteliği ve semenin vadeyle ilişkisinden bahsedilmektedir.

Şüf'a müessesesinin işletilmesine imkân verecek şekilde bir malın mülkiyetini devralan müşterinin elinde bulunduğu sırada o malda çeşitli değişimler, ziyadeler ve eksilmeler meydana gelebilmektedir. Hak sahibi şüf'ayı kullanmadığında bu değişim ve işlemlerin önemi yoktur. Ancak hak sahibi şüf'ayı kullanmak ve bunu usulü çerçevesinde icra etmek istediğinde maldaki fiziki değişimlerin ve üzerinde gerçekleştirilen hukuki işlemlerin durumunun değerlendirilmesi gerekmektedir.⁷ Üçüncü bölümün alt başlıklarından biri olan “Şüf'a Konusu Malda Değişim ve Tasarruf” başlığı bu konuya tahsis edilmiş olup, ilgili konu ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Şüf'a hakkı, çeşitli sebeplerle düşen bir haktır. Her ne kadar birçok sebeple düşmesi bakımından zayıf bir hak olarak görülsede İslâm hukukçuları şüf'ayı düşüren durumlar üzerinde bazen ittifak etmişler bazen de farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Ayrıca şüf'a bazen iradi yollarla düşerken bazen irade dışı yollarla düşmektedir.⁸ Nitekim “Şüf'ayı Düşüren Haller” konusunda bu sebeplere yer verilmektedir.

“Şüf'ada Hile” ve “Şüf'anın Mirasla İntikali” başlıkları üçüncü bölümde şüf'aya ilişkin çeşitli konuların ele alındığı başlıklardan bazılarıdır. Öte yandan eser, şüf'anın mirasla intikali konusuyla sona erdirilmiştir. Şahısların, yaşadıkları süreç içerisinde çeşitli hakları elde edip borçları da yükledikleri düşünüldüğünde bunlardan hangilerinin terikeye dahil edilip mirasçılara intikal edeceği ya da etmeyeceği ise tartışmalıdır. Bununla birlikte mali hakların terikeye intikal edeceğinde ihtilaf yoktur. Şahsi haklar ise mali hak niteliği kazanmadıkça terikeye girmezler. Şüf'a hakkının mirasçılara intikal

⁷ Dirik, *İslam Hukukunda Şüf'a*, 240.

⁸ Dirik, *İslam Hukukunda Şüf'a*, 252.

edip etmeyeceği hususu da hukukçuların şüf'ayı, mali ya da şahsi haklardan kabul etmelerine göre değişmektedir.⁹ Nitekim yazar Mehmet Dirik, konuyla alakalı tartışmalara eserin ilgili bölümünde yer vererek konuya açıklık getirmektedir.

Sonuç bölümünde Dirik, şüf'a konusu malın akar vasfı taşımasının ya da taşınmaz hükmündeki mallarda şüf'anın icra edileceği kabulünün, günümüzdeki gemi, uçak, çok ortaklı taşıma şirket malları gibi mallarda da şüf'anın işletilmesine imkân verecek şekilde gözden geçirilmesi gerektiği kanaatini paylaşır. Nitekim bu yöndeki kanaatini, şüf'a müessesesinin gerçekleştirmek istediği gayeye hizmet edeceği gerekçesiyle destekler. Dirik'in, çalışma neticesinde tespit ettiği sonuçlardan biri de şüf'ayla oluşan literatürün bizzat Sünnet'e dayanmasının, İslâm hukukunun orijinalliğini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca şüf'anın meşruiyet sebebi ve uygulamasıyla ilgili hususlar, diğer hukuklarda, en azından o dönemin hukuk sistemlerinde bulunmamaktadır. Yazar söz konusu durumun İslâm hukukunun, Roma hukukundan iktibas edildiği veya etkilendiği yönündeki iddiaların, hiç değilse şüf'a müessesesi açısından dayanaktan yoksun olduğunun bir ispatı olduğunu söyler.¹⁰

Yazarın kitabında, çoğunlukla birincil kaynakları kullanması ve gerekli görülen yerlerde daha önce yapılmış modern çalışmalara dipnotlarda ve metinde değinmesi; eserin bilimsel verilerden yeterli düzeyde istifade edilerek yazıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca eserdeki genel planlamanın yerinde olduğu ve yazarın konuyu başarılı bir şekilde işlediği ifade edilebilir.

Eserdeki dilin akıcılığı ve baştan sona akademik üslubun yetkin bir şekilde kullanıldığı göz önünde bulundurulursa ve konuyla alakalı Ali Şafak'ın eseri ve mevcut sınırlı tez çalışmaları haricinde müstakil ve kapsamlı akademik bir eserin bulunmayışı da dikkate alınırsa Dirik'in söz konusu bu eserinin, ciddi bir boşluğu doldurduğu anlaşılabilmektedir. Ayrıca çalışmada şüf'a konusu işlenirken sadece Hanefî mezhebinin görüşleriyle yetinilmeyip; diğer mezheplerin de konu hakkındaki görüş ve delillerine yer verilmesi, şüf'a konusuyla alakalı araştırma yapacaklar açısından, esere çok yönlü bir kaynak olma hüviyeti kazandırmaktadır. Bu yönüyle eserin muhatap kitlesinin, özellikle "şüf'a" konusunda çalışma yapacak lisansüstü araştırmacı ve akademisyenler olduğu ifade edilebilir. Nihai olarak araştırmacılara Dirik'in eseri, şüf'a konusunda kendisinden istifade edilmesi gereken bir başucu kaynağı olarak tavsiye edilebilir.

Kaynakça

Dirik, Mehmet. *İslâm Hukukunda Şüf'a*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2022.

⁹ Dirik, *İslam Hukukunda Şüf'a*, 287.

¹⁰ Dirik, *İslam Hukukunda Şüf'a*, 298.